

Rahvused Eestis
LEEDULASED

Koostanud
Cecilija-Rasa Unt
Ita Serman

RAHVUSED EESTIS

LEEDULASED

Koostajad
Cecilija-Rasa Unt, Ita Serman

Toimetaja
Ita Serman

Fotod
Cecilija-Rasa Undi erakogust

Trükise väljaandmist on toetanud
Mitte-eestlaste Integratsiooni Sihtasutuse
Haridusprogrammide Keskus

Autoriõigus
Mitte-eestlaste Integratsiooni Sihtasutus

ISBN 9949-10-946-9

Trükitud

www.aura.ee

Tallinn, 2005
Tasuta

SAATEKS

„Meie perekonnas on kõik leedulased,“ tutvustab ennast ja oma lähedasi 1991. aastal Tallinnas sündinud leedu tütarlaps Laura Rukšėnaitė. „Ema Vilma, isa Valdas, mina, vend Martinas, õeke Brigita, vanaema Jadze – meid on palju! Sellepärast võttis isa kätte ja ehitas meile Tabasalu kanti ilusa kodu. Me armastame ja hoiame üksteist. Meil on tore ja mõnus elada!“

Õigupoolest on leedu neiu Laura ja tema üksmeelse pere liikmete taolisi inimesi meie kõrval päris palju. Nad teevad meiega koos oma igapäevast tööd, sammuvad ühist kooliteed, käivad koos meiega teatris ja peavad ühiseid pallilahinguid. Nad on paljuski omaks võtnud meie käitumisnormid ja tavad, püüdnud ära õppida meie keele, elanud kaasa meie röömudele ja muretsenud meie muretsemisi. See kõik on väga loomulik – kui sa austad seda rahvast, kelle maal sa oled loonud oma kodu. „Leedulane on lojaalne sellele maale, kus ta elab,“ ütleb pealegi ka Leedu Harta: dokument, mille on 1949. aastal vastu võtnud Ülemaailmne Leedulaste Ühendus.

Aga seesama Harta ütleb ka, et leedulane jääb leedulaseks igal pool; et tema parim õpetaja on tema rahva ajalugu; et leedu keel on leedulase uhkuse sümbol ja et oma kultuuri arendamine ja tutvustamine paneb aluse suhtlemisele, mis ei tunne piire.

Kas ei tule tuttav ette? Kas meie oma emad ja isad, vanaemad ja vanaisad pole püüdnud sisendada midagi väga sarnast ka meile? Aga sarnane liidab. Erinevus jälle tekitab tahtmise teada saada. Ja et meil on ka erinevusi nagu neid kahel rahvusel olema peabki, selgub sellest raamatukesest, mida Sa just praegu ennast lugema asutad. Ja mida lõpetades oskad Sa hoopis paremini mõista oma sõpra.

„Leedulaseks oleme me sündinud, leedulaseks me jääme!“ ütleb Leedu Harta.

„Eestlane olen ja eestlaseks jään,“ ütleb laulusalm.

Ühendame selle iseendaks olemise teadmistega kõigest sellest, mis meis on küll erinevat, aga mis samas on meile ühtmoodi armas ja oluline. Ja siis, peale seda on meil hoopis röömsam ja kindlam teineteise kõrval elada.

SISUKORD

Paiknemine ja kujunemine	7
Rahvuslipp ja -sümbolid	10
Väike tähtpäevakalender	11
Loodus ja asustus	12
Leedulased – millised nad on?	14
Keel ja tähestik	16
Väike sõnaraamat	17
Rahvarõivad	18
Nimed	20
Haridus	21
Teadus	23
Kultuur	24
<i>Kirjandus</i>	24
<i>Kunst ja muusika</i>	25
<i>Teater ja muusika</i>	27
<i>Laulupeost Euroopa valsini</i>	27
Vaatamisväärsused	29
Sport	33
Usk	34
Uskumused ja kombed	35
<i>Leedulased pühas jõululauas</i>	35
<i>Kastetilgapüha</i>	36
Rahvaütlemised	39
Rahvustoidud	40
Leedulased maailmas	42
Leedulased Eestis	44
Kasutatud kirjandus	47

PAIKNEMINE JA KUJUNEMINE

2009. aastal tähistab Leedu riik oma esmamainimise 1000. aastapäeva.

Leedu asub Läänemere ääres Kirde-Euroopas. Põhjas piirneb ta Lätiga, idas ja lõunas Valgevenega, läänes Poola ja Venemaaga.

Leedulased pärinevad balti hõimudest (kurelased, jatvingid jt). Leedut ehk *Lituat* mainiti ajaloolistes allikates esmakordselt niisiis 1009. aastal – Quedlinburgi annaalides. Seega eksisteeris Leedu kui rahvusriik juba XI sajandi alguses.

XIII sajandil nõrgendas väiksemaid vürstkondi pidev võitlus ristirüütlitega. See andiski tõuke ühineda üheks suureks riigiks. Leedu suurvürstiriik sündis 1230. aastal vürst Mindaugase eestvõtmisel. Leedu piiridest kaugemalgi tuntud ning tunnustatud sõdalane ja poliitik Mindaugas mõistis, et ristiusu riikidest ümbritsetud paganlik Leedumaa iseseisvana kaua vastu ei pea. 1251. aastal laskis Mindaugas pühitseda end katoliiklaseks. 1253. aastal krooniti ta Rooma Paavsti käsul Leedu esimeseks kuningaks. Mindaugas valitses riiki kümme aastat, seejärel said talle hukatuslikuks võimutülid.

Pärast suurvürste Traidenist ja Vytenist sai 1316. aastal võimule suurvürst Gediminas. Just tema oli see mees, kelle võimuloleku aega jäi tähistama Leedu piiride märgatav laienemine. Tema tööd viisid edasi vürstid Algirdas, Kęstutis, Jogaila ja Vytautas.

Vürst Mindaugas ja tema abikaasa Morta.
Janina Malinauskaite maal

Võitluseks Saksa Ordu vastu sõlmisid Leedu suurvürst Jogaila ja Poola kuninganna Jadwiga 1385. aastal abielludes lepingu Leedu ja Poola ühinemise kohta: sündis Krevo unioon. Jogaila nimega on seotud ka Leedu ristiusustamine – 1387. aastal.

Oma kõrgperioodi saavutas Leedu vürst Vytautase valitsemise ajal (1392–1430). Tema juhtimisel taastati uniooni piires 1392. aastal Leedu iseseisvus. 1410. aastal löid Vytautas ja ta nõbu Jogaila suures võitluses Tannenbergi all (tuntud kui Žalgirise või Grunwaldi lahing) kindlalt Saksa raudrüütleid. Paraku tegutses ordu edasi.

XV sajandi lõpus said leedulased venelaste näol tugeva vaenlase ka ida poolt. Aeg läks, Leedu muutus üha enam sõltuvaks Poolast ja tema iseseisvus kahanes. Poola feodaalid kasutasid ära Leedu sõjalisi raskusi ning selle tulemusena sõlmiti 1569. aastal Lublini unioon. Leedu ja Poola ühendati üheks riigiks, mis sai nimeks Rzeczpospolita.

XVI–XVII sajandil püsis Leedu sisepoliitika suhteliselt stabiilne, aktsepteeriti kõiki riigi territooriumil elavaid rahvaid. Samas jätkusid sõjad Venemaa ja Rootsiga, mis riigi siseelu oluliselt kurnasid. 1772. aastal jagasid omavahel maid Venemaa, Preisimaa ja Austria. Leedu Seim pidi sellega leppima. 1791. aastal uuesti valitud seim püüdis riiki säästa ning võeti vastu uus konstitutsioon. Ent Venemaa nõudis jätkuvalt üha uusi maid. Poolas ja Leedus hoogustusid rahvaülestõusud, mis suruti üksteise järel maha. 1795. aastal hävitati Leedu–Poola liit ja enamik maid läks Vene võimu alla. Leedus algas üldine venestamine.

Hakati likvideerima Leedu riiklust, alustati riigi sümbolite hävitamisega. See kutsus omakorda esile uusi ülestõuse (aastail 1831 ja 1863). Tsaarivalitsus vastas julma tegutsemisega: suleti kloostreid, inimesi saadeti oma kodust välja Siberisse. Töötamast lakkas 1579. aastal asutatud Vilniuse ülikool, suleti leedukeelseid koole. Keelati Leedus käibel olnud ladinakeelne tähestik ja ema-keelsed trükised. Leedukeelne trükisõna lakkas olemast neljakümneks aastaks.

Oma iseseisvus õnnestus Leedul taastada peale I maailmasõda: 16. veebruaril 1918 kuulutas Leedu rahvaesindajate nõukogu välja Leedu Vabariigi. Iseseisva riigi taastamine kestis kaksikümmend aastat. 23. augustil 1939. aastal jäeti aga Leedu Nõukogude Liidu ja Saksamaa lepingu (Molotovi-Ribbentropi pakti) salaprotokolliga Nõukogude Liidu huvipiirkonda. Nagu teada, halvas see Balti riikide elu viiekümneks aastaks.

1985. aastal Nõukogude Liidus alanud uutmispoliitika soodustas vabadusliikumist ka Baltikumis. 22.–23. oktoobril 1988 peetud rahvakongressil asutati rahvaliidumine "Sajūdis", mille programm nõudis demokraatiat ja iseseisvust. 25. jaanuaril 1989 andis ülemnõukogu presiidium välja seadluse, mille kohaselt leedu keelt hakati taas kasutama riigikeelena. Sama aasta 26. mail võttis ülemnõukogu vastu deklaratsiooni Leedu riiklikust suveräänsusest. 11. märtsil 1990 kuulutas ülemnõukogu Leedu taas iseseisvaks Leedu Vabariigiks.

Järgmise aasta alguses pidid leedulased paraku läbi elama keerulisi päevi:

13. jaanuaril 1991 leidsid pealinnas Vilniuses aset traagilised sündmused. Nimelt tegid seal tagurlikud jõud Nõukogude Liidu vägede toetusel riigipöördekatse. Leedu vabaduse eest võideldes andsid oma elu 13 inimest, riigipöördekatse õnnestus aga siiski nurjata. 6. septembril 1991 tunnustas Nõukogude Liit Leedu iseseisvust.

Praegu on Leedu iseseisev demokraatlik vabariik. Riigipea ehk president valitakse otsestel üldvalimistel viieks aastaks. Samal põhimõttel valitakse ka ühekojalise parlamendi ehk seimi 141 liiget.

Leedu Vabariigi esimene president oli Antanas Smetona (1919–1920; 1926–1940). Taasiseseisvumise järel on riigipeaks olnud Algirdas Brazauskas (1993–1998), Valdas Adamkus (1998–2003), Rolandas Paksas (2003–2004), Valdas Adamkus (2004–).

Leedu raha on litt (*litas*), see võrdub 4,5 Eesti krooniga.

17. septembril 1992 sai Leedust Ühinenud Rahvaste Organisatsiooni liige. 14. maist 1993 kuulub riik Euroopa Nõukogusse. 29. märtsil 2004 võeti aga Leedu koos teiste Balti riikidega vastu NATOsse, 2. aprillist lehvib Leedu lipp kõigi teiste NATO liikmesriikide lippude seas NATO peakorteri ees Brüsselis. 1. maist 2004 kuulub aga Leedu sarnaselt Eestiga Euroopa Liitu.

RAHVUSLIPP JA -SÜMBOLID

Lipp on riigi sümbol. Algselt oli Leedu suurvästsi lipp punane, selle keskel paiknesid *vytise* märgid. *Vytis* tähendab “kedagi taga ajama” ja lipul sai selle sümboliks rüütel hobusel. Neid lippe kasutati põhiliselt lahingutes ristirüütelite vastu.

Iseseisvas Leedu riigis võeti kasutusele uus lipp – rahvuslik trikoloor. Esimest korda lehis see Vilniuses peale I Maailmasõda 11. novembril 1918. aastal. Paraku – nagu teame – 1940. aastal kõigi kolme Balti riigi lipud keelati ja hävitati. Pärast pikka vaheaega lehis kollane-roheline-punane riigilipp Gediminase tornis taas 7. oktoobril 1988. aastal.

Trikoloori kollane värv sümboliseerib päikest, õitsvaid aasu ja küpseid rukki-välju. Roheline on lootuse ning looduse värv. Punane tuletab meelde kodumaa vabaduse eest valatud verd.

Millest siis eelkõige tuntakse Leedumaad? On see rahvuslind toonekurg – kindlalt ja väärilt istumas oma pesal? Või hoopis nikerdatud hobuse kujuke katuseharjal? Või rohetav lilleaed, kus kindlalt on oma koha sisse võtnud leedu rahvuslill *rūta*?

Kõige olulisem sümbol on leedulastele siiski rist, mille tippu kroonib metallist sepistatud päike. Mujal maailmas midagi sellist ei leia. Kui hoolega vaadata, võib seal märgata ka kuu kujutist ja taevatähti. Päikesekiired on sirged või lainelised nagu rästikud. Need viitavad paganausu aegadele, kui leedulased pidasid rästikut pühaks loomaks. Iga leedulane teab Salomeja Nõrise poemi “Ussikuninganna Egle”. Küsige oma sõbralt, ja ta jutustab seda teile kindlasti!

Leedu Vabariigi lipp

Leedu Vabariigi vapp

VÄIKE TÄHTPÄEVAKALENDER

- 5. jaanuar – vürst Vytautas Suure nimepäev
- 13. jaanuar – vabaduse kaitsjate päev (1991. aastast)
- 16. veebruar – Leedu Vabariigi iseseisvuspäev (1918. aastast)
- 4. märts – kaitsepühak Kazimierase päev
- 11. märts – Leedu Vabariigi taasiseseisvumise päev (1990. aastast)
- 7. mai – leedukeelse trükisõna ja raamatu päev
- 14. juuni – leina ja lootuse päev
- 6. juuli – kuningas Mindaugase kroonimispäev
- 15. juuli – Žalgirise lahingu päev
- 17. juuli – lendurite Dariuse ja Girenase hukkamispäev, ülemaailmne leedulaste ühtsuse päev
- 23. august – musta lindi ja Balti keti päev
- 31. august – Leedu pinnalt lahkus viimane okupatsioonisõdur (1993)
- 8. september – neitsi Marija sünnipäev
- 22. september – Balti ühtsuse päev
- 9. oktoober – Vilniuse päev
- 14. oktoober – kuningas Mindaugase nimepäev
- 23. november – Leedu armee päev

Leedus on ikka osatud austada ja pidada kõige kallimaks ema. 1928. aastast alates tähistatakse maikuu esimesel pühapäeval emadepäeva (*motiny diena*).

Traditsioon sai alguse sellest, et just sel päeval pöördus tervitusega kõigi emade poole Leedu Vabariigi tollane president Antanas Smetona.

Kaks aastat hiljem (1930) püstitasid ühe väikelinna katoliiklastest naised oma kogutud raha eest mälestussamba vürst Vytautas Suure emale Birutele.

Veel neli aastat hiljem (1934) pühitseti Pasvalyse linnas mälestussammas kõigile manalasse läinud emadele.

1993. aastal sai Šiauliai linn aga mälestussamba emadusele: põhjuse selleks andsid mees ja naine, kes kasvatasid üles enam kui 100 võõrast last...

Eestis elavad leedulased tähistavad emadepäeva missaga katoliku kirikus. Peale seda kogunetakse mõnes kaunis paigas looduses, et meenutada EMA...

Isadega koos on aga kombeks midagi ühiselt ette võtta juunikuu esimesel pühapäeval – just siis peetakse Leedus isadepäeva.

LOODUS JA ASUSTUS

Leedumaa pindala on 65 200 ruutkilomeetrit. Riigis elab 3,7 miljonit inimest, neist 80% on leedulased. Teistest rahvustest on kõige rohkem esindatud vene-lased (9% rahvastikust), teisel kohal on poolakad (7%).

Leedu suuremad linnad on pealinn Vilnius (600 000 elanikku), endine pealinn Kaunas (400 000), Klaipeda (200 000), Šiauliai (150 000) ja Panevėžys (130 000).

Leedumaa kliima läheb merelisest üle mandriliseks ja on niisiis üsna sarnane Eesti omaga. Looduslikult on meie riigid samuti sarnased: põhiliselt tasane maa, sekka mõned kõrgendikud, jõed, järved, metsad. Kõige võimsam ja hinnalisem puu on tamm (*ažuolas*). Stelmužes kasvav 20 meetri kõrgune ja 9meetrise läbimõõduga tamm näiteks on enam kui 2000 aastat vana ja võetud looduskaitse alla. Levinuimad puuliigid on jälle meilegi sarnaselt mänd (*pušis*), kuusk (*eglė*), kask (*beržas*), pärn (*liepa*). Lendamas võib näha tuttavaid linde: need on eelkõige varblane (*žvirblis*), vares (*varna*), leevike (*sniegėna*), kuldnokk (*varnėnas*), lõoke (*vytūrys*), aga ka eesti rahvuslind suitsupääsuke (*kregždė*) ja leedu rahvuslind toonekurg (*gandras*). Metsa all vaatavad puude vahelt vastu jännes (*kiškis*), orav (*voverė*), rebane (*lapė*), metssiga (*šernas*), metskits (*stirna*).

Seeneliste lemmikud on puravik (*baravykas*), tatikas (*kazlekas*), kuuse-riisikas (*umede*), kukeseen (*voveruška*).

Pikimad jõed on Nemunas, Neris ja Venta, suurimad järved Drūkšiai, Dysnai ja Vištytis.

Leedumaa on tuntud oma väga kuulsate kuurortide poolest. Palanga kujutab endast mere, päikese, värsket õhu ja kuldse liiva paradiisi. Ajalooallikates on Palangat esimest korda mainitud juba 1161. aastal. XVII sajandist pärinevatel kaartidel on aga näha Leedu kõrgeim tipp – Birute mägi. Birute nimi on seotud legendiga pühadest neitsitest, kes iidsetel aegadel valvasid püha tuld. Birute ilust vaimustus Leedu vürst Kestutis, kes võttis ta endale naiseks. Nende poeg Vytautas oligi üks Leedu hilisemaid suurvürste. Birute annab oma ilust aga aimu veel praegugi: kõnealuse mäe all köidab pilku meeldivalt tagasihoidlik skulptuur „*Tau, Birute*“ („Sinule, Birute“).

Neringat (*Kuršiy Nerijat*) on nimetatud küll leedu imeks, küll kohalikuks Saharaks. See 5000 aastat tagasi moodustunud 98 kilomeetrit pikk ja 400 meetrit lai poolsaar on tuulte ja looduse stiihia kaunis vili. Druskininkai, Birštonas ja Likenai on Leedust kaugemalgi teada oma mineraalveeallikate, ravimuda ja imelise looduse poolest.

Leedu on läbi aegade olnud põllumajandusmaa: kogutakse häid kartuli-, lina- ja teraviljasaake. Peamised tööstusharud on toiduainetööstus, kergetööstus ja naftatöötlemine. Arenenud on ka olmeelektroonika ja elektrimööteriistade

tootmine, samuti puidu-, mööbli- ja ehitusmaterjalitööstus.

Maavarasid on Leedus vähe. Leidub turvast, lubjakivi, dolomiiti, savi, klaasiliiva ja naftat. Suur ja omapärane rikkus on merevaik (*gintaras*).

Merevaik – Leedu kuld

Merevaik on miljoneid aastaid tagasi kasvanud okaspuude tahkunud vaik. Selle töötlemise kohta pärineb andmeid juba III aastatuhandest eKr. Merevaigust ripatseid ja amulette kanti väga ammustel aegadel ka Põhjamaades – eriti Eestis ja Soomes. Samuti olid need tuntud kaupmeeste linnas Novgorodis. XVII sajandil sisustati Palangas vastavad töökojad ja XIX sajandist tegutsevad seal kuulsaimad merevaigu töötlemise keskused.

Tänapäeval on väga tuntud koht Palangas asuv merevaigu muuseum. See asutati 1963. aastal ja 15 saalis võib tutvuda 4500 merevaigust eksponaadiga.

Merevaiku kui hinnalist Leedu kulda saab näha ka mitmes teises Leedu muuseumis ning arvukates kunstigaleriides.

Mere ja merevaiguga on seotud palju legende, neist tuntumad on jutt usside kuningannast Eglest, ning Jurate ja Kastytise lugu. Merepõhja neitsi Jurate armus kord maapoega kalur Kastytisse. Seda nähes sai Jumal Perkūnas (Pikne) väga kurjaks ja saatis ägedalt maa poole välku ja pauku. Niimoodi hävis Jurate merepõhjas asuv loss, ja aeg-ajalt uhuvad lained sealt mere kaldale suuremaid ja väiksemaid merevaigu tükikesi...

Jurate ja Kastytisega saab aga kohtuda veel nüüdki. Nende kauni armastuse mälestuseks püstitati 1961. aastal Palangas mere kaldale Nijole Gaigalaite skulptuur.

Vanaema uhke varandus.

LEEDULASED – MILLISED NAD ON?

Leedu on jaotatud neljaks suuremaks piirkonnaks: Žemaitija, Aukštaitija, Suvalkija, Dzūkija. Elamispaigale vastavalt on inimestel välja kujunenud oma kindlad iseloomujooned, mida nii lustlik-tabavalt on iseloomustanud Vytautas Petkevičius oma raamatus „Minu Leedumaa“.

„Ükskord vihastas koduvaim leedulaste peale, püüdis kõik kinni, toppis suurde kotti nii žemaitise, aukštaitise, dzūkase kui suvalkase. Viis koti mere äärde, et kõik ära uputada. Poolel teel väsis vaim ära. Istus kivile, sirutas jalad välja, asus piipu popsutama. Koti pani kivi kõrvale maha. Vaim istus ja suitsetas, aga kott võttis kätte ja avanes iseenesest.

Tundnud vabadust, ronis aukštaitis esimesena kotist välja ning leekis tagasi vaatamata kodu poole. Jõudnud hingeldades koju, sulges kõik akna-luugid, ise aga ronis ahju alla peitu.

Teisena ronis välja dzūkas. Jooksis natuke aega. Jõudnud selgusele, et koduvaim teda taga ei aja, peitis end põõsasse, et vaadata, mis edasi saab.

Suvalkas roomas kotist välja kolmandana, kloppis riided puhtaks. Lõi mütsilt ja saabastelt tolmu maha, suitsetas vaimu piipu, et oleks julgem olla ega jooksnud sugugi minema, vaid jalutas sealsamas.

„Mida sa veel ootad?“ imestas koduvaim.

„Kotist on kahju,“ vastas suvalkas. „Kui viimane ka välja ronib, võtan selle endale.“

Koduvaimu hakkas asi huvitama. Ta ei kiirustanud samuti kusagile, toppis teise piibu tubakat täis ning ootas, millega lugu lõpeb. Aga koti sees liigutab ennast keegi ega mõtlegi välja ronida.

„Hei, sina, mis sa viivitad?“ raputas koduvaim kannatust kaotades kotti.

„Sina toppisid mind sisse, eks tõmba siis ise välja ka,“ vastas kangekaelne žemaitis ja seadis ennast veelgi mugavamalt kotis sisse...

Kui nüüd muistendite maailmast tulla vähehaaval tänasesse päeva siis – läbi aegade on leedulasi peetud sõbralikeks ja külalislahketeks inimesteks.

Eestlastega võrreldes on nad avatumad, seltsivamad, südamlikumad, temperamentsemad. Teiste Euroopa rahvastega võrreldes võib aga nende puhul leida üsna omapäraseid erinevusi. Näiteks on teadlased kindlaks teinud, et leedulaste silmad on oluliselt kitsamad kui teistel. See ootamatu avastus üllatas ka leedukaid endid. Geneetikud kinnitavad, et kõige enam sarnanevad leedulased lätlastega. Poolakate, venelaste ja eestlastega on ühiseid jooni üsna vähe.

Leedulased rikastavad Euroopa Liitu oma töökuse ja oskuste mitmekesisusega, vastuvõtlikkuse ja paindlikkusega. Näiteks võib leedulane lammutada vana ja ehitada valmis uue seina või maja, meisterdada katuse, vahetada välja kraanikausi. Seda ajal, mil välismaalane nukralt kraanide seisundit takseerib... Samas ei jää märkamatuks mõningane kultuuritus ja sõnapidamatus. Leedulane kipub uhkustama, et valdab palju võrkeeli: oma elulookirjeldusse märgib ta ikka,

et oskab nelja keelt. Lähemal vaatlusel selgub, et keeleoskus on pealiskaudne ja seda ei piisa normaalseks suhtlemiseks ja tööülesannete täitmiseks hoopiski.

Leedulane armastab hoolitseda oma välimuse eest. Tema riietus on maitsekas ja ilus ning selle peale raiskab ta sageli raha hoopis rohkem kui tegelikult endale lubada võiks. Veelgi enam – talle meeldib välja paista ja oma riietusega pisut uhkeldada.

Olulisi puudusi võib täheldada käitumiskultuuris. Olgu näiteks või autojuhtimine: kui sakslane ei väsi imestamast itaallase juhtimisstiili üle, siis pärast liikluskeerises leedulasega kohtumist kaob tal mõneks ajaks isu rooli taha istuda hoopis...

Jääb mulje, et leedulaste puhul on tegu kõige agressiivsema ja õnnetuma rahvaga: pidev pessimism, rahulolematus, isemeelsus, torisemine ja kaebamine on kujunenud lausa erilisteks rahvuslikeks iseloomujoonteks (Gintaras Sarafinas, ajakiri Veidas, aprill 2004).

Niisiis – missugune võiks välja näha „ideaalne eurooplane”? On arvatud, et ta peaks olema hea autojuht nagu prantslane, tagasihoidlik nagu hispaanlane, distsiplineeritud ja võimekas nagu belglane, diskreetne nagu taanlane, helde nagu hollandlane, lõbus nagu sakslane, kaine nagu iirlane, organiseeritud nagu kreeklane, vaoshoitud nagu itaallane ja õnnelik nagu leedulane...

Siiski on märgata, et viimase neljateistkümne aasta jooksul on leedulase mõttelaad muutunud vabamaks. Ta on vastuvõtlikum ja uudishimulikum, oskab hinnata muudatusi ja riski. Ja ehk õige pea ta teistest eurooplastest enam nii väga ei erinegi.

KEEL JA TÄHESTIK

Leedu keel on vanimaid Euroopas. Ta kuulub indoeuroopa keelkonna balti rühma. Leedu keelt kõneleb ligi 3 miljonit inimest.

Eesti keel – nagu teame – kuulub soomeugri keelte hulka ja balti rühma keeltega on sel sarnasust leida üsna vähe. Veelgi keerulisem on leedulasel ja eestlasel teineteisest aru saada. Siiski on teadlased leidnud üle 400 sõnalaenu, mida soomeugrilased olevat üle võtnud balti keeltest. Olgu siinkohal mõned näited: *turgus* – turg, *ratas* – ratas, *laivas* – laev, *vaga* – vagu, *kirvis* – kirves, *sekla* – seeme, *talka* – talgud, *siena* – sein, *tiltas* – sild, *dangus* – taevas, *šienas* – hein, *asa* – aas, *kankles* – kannel, *ungurys* – angerjas, *medus* – mesi.

Leedu tähestikus on 32 tähte.

Aa Aą Bb Cc Čč Dd Ee Ęę Ęė Ff Gg Hh Ii Ĳ Ĳ Yy Jj Kk Ll Mm Nn Oo Pp Rr Ss Šš Tt
Uu Ūų Ūū Vv Zz Žž

Leedu keeles on kuus käänet. Keelele on omased liikuv rõhk ja vähendusvormide kasutamine (*dantis*, *dantelis*, *dantukas* – hammas), nais- ja meessoost sõnad. Näiteks perekonnanime Brazauskas (mees) korral kasutatakse naise puhul varianti Brazauskiene, tütre või vallalise naise puhul – Brazauskaite. Samuti näiteks Kirvis, Kirviene, Kirvyte. Seega on nime põhjal kerge otsustada, keda pereliikmeist parasjagu mõeldakse.

VÄIKE SÕNARAAMAT

aš – mina
tu – sina

jis – tema (meessoost)
ji – tema (naissoost)

mes – meie
jūs – teie

aš esu – mina olen
tu esi – sina oled
jis, ji, yra – tema on

sveiki, labas – tere
labas rytas – tere hommikust
laba diena – tere päevast
labas vakaras – tere õhtust

kaip gyveni? – kuidas elad?
kas girdeti? – mida kuulda?
kas naujo? – mis uut?

ačiu, labai ačiu – aitäh, suur tänu

dekui, dekoju – tänan
prašau – palun

viso gero – head aega
sudie – jumalaga
iki pasimatymo – nägemiseni
iki rytojaus – homseni

valstybe – riik
tautybe – rahvus
pilietybe – kodakondsus
pilietis, piliete – kodanik

draugas, drauge – sõber
vyras – mees
moteris – naine
berniukas – poiss
mergaite – tüdruk

mokykla – kool
mokytis – õppima
mokinys, -e – õpilane
mokytojas, -a – õpetaja

Kuigi keel on rahvusel üks, kasutatakse Leedus nagu Eestiski eri paigus erinevaid murdeid.

Maa neljas piirkonnas räägitakse Žemaitiskai, Aukštaitiskai, Suvalkietiskai, Dzūkiskai murret.

Rahvaluulekoguja Vilius Kalvaitis on avastanud, et näiteks ema kutsutakse Leedumaa erinevates piirkondades koguni 94 erineval moel: *mama, mamyte, mamute, mamele, mamytuke, motute, motinele, mamike* jne.

RAHVARÕIVAD

Rahvarõivad on kujunenud sajandite vältel. Sarnaselt keelega arenesid piirkonniti ka rahvarõivad. Selleski osas on leedulastel ja eestlastel mõndagi ühist. Traditsioonid said alguse perekondlikest pühadest, täpsemalt pulmadest. Hiljem lisandus igapäevarietus. Täna selgi päeval võib rahvusliku kostüümi põhjal öelda, kas teie ees on aukšaitis, žemaitis, suvalkas või dzūkas.

Ammustest aegadest on leedulastel au sees olnud kangastelgedel kudumine. Iga leedu neiu kogus mitme aasta kestel pruudikirstu omakootud mustrilisi voodikatteid, laudlinu, käterätte, meetrite kaupa linast riidet. Kirstus pidi olema 20–25 seelikut, 10 alusseelikut, 5–6 särki, 5–8 põlle, 3–4 pearätti, mitu mantlit, kasukas, vöösid, sokke, kindaid. Asudes elama mehe tallu, kinkis ta neid esemeid oma uue pere liikmetele ja sugulastele.

Linast kangast õmmeldi voodipesu ning naiste ja meeste särgid. Naised kandsid linaseid põlli, peakatteid, rätikuid. Villasest kangast õmmeldi pidulikud seelikud, vestid, mantlid, suurrätid. Värvimiseks kasutati naturaalseid materjale – puukoort, -juuri ja -lehti, sütt, sammalt, marju. Tulemuse põhjal hinnati kuduja hinge- ja elulaadi, temperamenti, ilumeelt. Piirkondlikule omapärale lisaks erinevad rahvarõivad ka seeliku triipude, värvi, tikkimisviisi, alusseeliku värvi poolest. Vestid on erineva pikkusega, kasutatakse erinevaid vöö sidumise viise ja kaunistusi. Naistel on väga tähtis komponent põll. Selle põhjal otsustati naise korralikkuse ja viljakuse üle. Üks vanemaid kudumeid on vöö, seda kasutavad oma rõivastuse puhul nii naised kui mehed. Omakootud vööpaelaga riputatakse lakke imiku hääll, majapidamises kinnitatakse sellega näiteks savikannud. Inimese surma korral lastakse kirst hauda samuti omatehtud paelu kasutades.

Peas kandsid tütarlapsed rahvuslildest *rutast* (mis sümboliseerib süütust) põimitud pärgi, kroone, väikseid rätikuid. Naistele olid tüüpilised tanud ja suuremad rätikud. Pärast abiellumist sidus naine enesele erilisel viisil pähe laia linase rāti (*nuometase*): see sümboliseeris olulist pööret tema elus.

Rahvarõivad on tõusude ja mõõnadega arenenud läbi sajandite. XIX sajandi lõpul hoogustus rahvuslik vabadusliikumine ja rahvarõivaste kandmine muutus auasjaks. Peale Teist maailmasõda hakati kultuuriväärtusi ümber hindama. Esmakordselt alustas rahvarõivaste tootmist riik: vaja oli riietada 1946, 1950, 1955. aasta laulupeol osalejaid. Kord olid rõivad siidist, trükitud ornamendiga, kord punase-sinise-kollase-rohelise kirjud. Paraku selline kostüümiloomise printsip ei õigustanud ennast. Õnneks hakati 1948. aastast leedu talupoja traditsioonilist rõivastust uurima ka süstemaatilisemalt. Ilmusid esimesed sellekohased artiklid ja teaduslikud uurimused. Levima hakkas arvamus, et rahvarõivas on vaimse kultuuri sümbol, mida ei saa muuta ega stiliseerida.

Asjadest õige pildi loomisele aitasid oluliselt kaasa arheoloogide leiud XVI

sajandi matmispaikadest. Avanes tõepärane pilt kunagistest ehetest, kus oli rohkesti kasutatud vaske ja merevaiku.

Mõnedki riietusesemed on saanud sümboolse tähenduse. Pruudi kootud ja pulmalistele kingitud vööd seoti ümber kaevu, ahju, laudatalade: see oli oluline märk, et naine ja ema on oma kätega võimeline riietama perekonda. Emad tundsid uhkust tütarde üle, kes juba 14aastasena istusid kangastelgede taha. Karjaseas oskasid lapsed punuda, siduda vöösid, kududa kindaid ja sokke.

Mis puutub rahvarõivaste kandmisse praegu, siis nagu igal pool, on ka leedus noored erinevad. Paraku on ka neid, kes rahvarõivaste tähendust ei mõista. Enamikus peredes on osatud rahvarõivaid siiski au sees hoida ja pidulikel puhkudel peetakse nende kandmist täiesti loomulikuks. Lugu peetakse ka rahvalaulust ja -tantsust, paljud lapsed osalevad juba väiksest peale erinevates rahvakunsti-ansamblites.

Leedulastel on tore võimalus tellida autentset rahvarõivad Vilniuses asuvast rahvuskostüümi klubist. Sageli võib seal kohata teistes riikides elavaid leedulasi, eriti palju tellitakse rõivaid lastele.

Leedu neiud armastavad tänaseni ise palju kududa ja heegeldada. Talvel kannavad nad omakootud värvilisi sukki, salle, veste, käpikuid, suvel väikseid valgeid heegeldatud mütsikesi. Leedu naised aga ei lase moest minna tumedast linasest lõngast heegeldatud kleitidel, kostüümidel ja kübaratel, mis mõjuvad eriti kaunilt ja on mõnusad palava ilmaga.

Tähtpäevade ja pidulike sündmuste puhul peavad leedulased rahvarõivaste kandmist täiesti loomulikuks.

NIMED

Leedulased eelistavad lastele panna just Leedu ajaloost ja traditsioonidest lähtuvaid nimesid.

Leedu nimed võiks jagada tinglikult nelja liiki. Tänapäevani on väga levinud omaaegsete suurvürstide nimed: Mindaugas, Algirdas, Algimantas, Gediminas, Kestutis, Vytautas, Žygimantas, Traidenis. Omamoodi sümboolne on see, et just peale taasiseseisvumist tõusid need nimed jälle ausse. 2003. aastal, kui rahvas tähistas oma esimese kuninga Mindaugase kroonimise 750. aastapäeva, sai kunagise suurvürsti nime endale iga teine leedu poiss. Leedus tegutsevad ka Mindaugase ja Vytautase nimeklubid, kuhu kogunevad nimekaimud vanavanaisadest lapselapselasteni välja.

Teise alajaotuse moodustavad ristiusuga seotud nimed. Neist levinumad on Jonas, Antanas, Jurgis, Vincentas, Kazimieras, Juozas, Petras, Povilas, Anicetas, Baltramiejus, Matas, Lukas, Ona, Marija, Magdalena, Cecilija, Agota.

Pisut vähem võib täheldada mütoloogilist päritolu nimesid: Austeja, Gabija, Vaidilute.

Muidugi on aeg teinud oma korrektsioonid ja paljudes peredes eelistatakse nüüdisaegsemaid nimesid. Huvitav on see, et erinevalt eestlastest kasutatakse palju tähenduslikke nimesid. Poiste puhul on populaarsed Aidas (kaja), Gintaras (merevaik), Marius (meri), Saulius (päike), Linas (lina), Dainius (laulja), Žilvinas (usside kuningas). Tüdrukute puhul on levinud Aušra (koit), Aukse (kuld), Daina (laul), Lina (lina), Rasa (kastetilk), Rūta (rahvuslill), Dalia (saatus), Audra (torm), Saule (päike).

Nagu teada – uus on sageli läbiproovitud vana. Vanad asjad hakkavad taas au sisse tõusma ja see kehtib suuresti ka nimede kohta. Üha sagedamini võib Leedumaal taas kohata Agotat, Brigitat, Monikat, Veronikat, Julijat, Gabrielelet, Rutenet, Ulijonat, Elzbietat, Valerijat, Zenonast, Zuzanat.

Ja muidugi pärivad lapsed sageli ka oma vanemate ja vanavanemate nime.

HARIDUS

Leedus on emakeelset haridust antud juba üle 600 aasta. Esimene kool loodi 1397. aastal Vilniuse katedraali juurde. Vanuselt teine kool alustas Trakais 1407. aastal.

Tänases Leedus on pöhirõhk emakeelsel haridusel. Maa asukohast ja ajaloolistest iseärasustest tingituna on aga neidki koole, kus õppetöö toimub vene või poola keeles.

Vilniuses asub ka üks üsna omanäoline keskkool – Leedulaste Kodu (*Lietuvių Namai*). See asutati 1990. aastal ja on mõeldud leedu päritolu lastele, kelle vanemad elavad väljaspool Leedu Vabariigi piire. Eelkõige õpivad seal Siberisse välja saadetute lapsed ja lapselapsed, samuti Poola ümberasunute järglased.

Koolis õpitakse Leedu üldhariduskooli programmi alusel. Eesmärk on aidata mujalt tulnutel ära õppida leedu keel, tutvustada neile Leedu ajalugu, kultuuri, traditsioone ja aidata kohaneda uutes elutingimustes. Noori valmistatakse ette selleks, et nad saaksid oma haridusteed jätkata Leedu kõrgkoolides ning võiksid jääda elama oma esivanemate maale.

Leedulaste Kodus töötab 31 õpetajat. Lisaks leedu, vene ja inglise keelele õpitakse ladina keelt. Tunniplaanis on ka usuõpetus, kunst ja eetika. Õpilased elavad kooli ühiselamus. Nende tarbeks töötab 200kohaline söökla, vaba aega saab veeta laulu-, rahvatantsu-, käsitöö- ja spordiringides. Taidlus on selles koolis kõrgel tasemel ja sageli võib sealseid õppureid näha esinemas Ülemaailmse Leedulaste Ühenduse seimidel.

Lietuvių Namai koolil on ka oma hümn.

Vilniuse Ülikool on vanemaid ja kuulsamaid Ida-Euroopa kõrgkoole – see asutati 1579. aastal. Õppetöö toimus siis ladina ja poola keeles. Üliõpilaste hulgas oli palju välismaalasi ja neid õpetasid nimekad professorid ja teadlased.

Peale 1831. aasta ülestõusu sulges Tsaari-Venemaa valitsus 1832. aastal ülikooli ukсед. Paljud tuntud õpetlased ja teadlased jätkasid siis oma õpinguid ja õpetamist Tartu Ülikoolis.

Vilniuse Ülikool taasavati 1918. aastal ja see tegutseb tänaseni. 1922. aastal alustas tööd Kaunase Ülikool, millele 1930. aastal anti Vytautas Suure nimi.

Üks mainekamaid õppeasutusi on Leedu Sõjaväeakadeemia. Seal on hariduse saanud paljud tuntud inimesed, eestlastest on selles kõrgkoolis õppinud näiteks kindral Johan Laidoner.

Tihedad sidemed seovad meid ka Leedu Muusikaakadeemiaga: mõnedki kandlemängijad on oma kõrgharidust tunnistava diplomi saanud just sealsest rahvamuusika osakonnast.

Noorimaid kõrgkoole on Leedu Õiguse Ülikool, mis kuulub Maailma ja Euroopa Ülikoolide Assotsiatsiooni. Selles ülikoolis õpib tudengeid paljudest Euroopa

riikidest. Koos partneritega Prantsusmaalt, Saksamaalt ja Lätist käivitatakse seal Euroopa Liidu õiguse magistriõpet. Kaunase ja Rooma ülikool alustavad ühiselt bioõiguse magistriõpet. See täiesti uudne eriala on väga vajalik kiiresti areneva biotehnoloogia valdkonnas, kus pörkuvad õigus ja majandus, õigus ja meditsiin, keskkonnakaitse ja poliitika.

TEADUS

Kõiki teadlasi ühendab 1941. aastal loodud Leedu Teaduste Akadeemia.

Lepingud seovad kõnealust asutust 25 oma ja 24 välisriigi teaduskeskusega. Nende hulka kuulub ka Eesti Teaduste Akadeemia.

Leedu Teaduste Akadeemia annab välja ajakirja Teadus ja elu (*Mokslas ir gyvenimas*). Traditsiooniks on saanud 15 nimelise teaduspreemia omistamine oma ala parimatele. Igal aastal määratakse 10 preemiat noortele teadlastele ja 15 preemiat üliõpilastele.

Teaduste akadeemiast on Leedus kujunenud omanäoline teadust ja kultuuri ühendav keskus. Lisaks Vilniuses Gediminase tänaval asuvalle peahoonele on akadeemia käsutuses Verkiai loss. Selles pealinnast 20 kilomeetri kaugusel looduslikult kaunis kohas asuvas majas korraldatakse ekskursioone ja näitusi, toimuvad kohtumised ja kontserdid, esitletakse uusi raamatuid ja peetakse teadlaste juubeleid ning mälestusõhtuid. 130 teadust ja kultuuri tutvustava ettevõtmise seas on välja kujunenud mitu huvitavat sarja: „Teadlase portree“, „Teadus ühiskonnale“, „Loengukunst“.

Verkiai lossis peetakse pühi, võetakse vastu uut aastat, tähistatakse sinililled eõitsemise aega ja jaanipäeva.

Viimasel aastakümnel on Leedus pandud alus mitmele uuele teadusharule. Olgu näiteks või infotehnoloogiat viljelev IBM Lietuva, mis muu hulgas korraldab üliõpilaste teadustööde konkursse ja osaleb koolide arvutiprojektides.

Rahvusvaheliselt hinnatud on Leedu füüsikute, matemaatikute, biokeemikute saavutused.

Kõrgel tasemel on Leedus meditsiin. Mõni aeg tagasi kirjutasid eesti ajalehed südamerikkega sündinud väikesest Pärnu poisist Joosepist, keda siinsed arstid ei riskinud opereerida. Väikese Joosepi elu päästis Vilniuse Ülikooli südamekirurgia kliiniku professor Vytautas Sirvydis.

Leedu endine tervishoiuminister ja ülikooli kliiniku peaarst, praegune Leedu Vabariigi suursaadik Eestis Antanas Vinkus meenutab: „Kui laps meile jõudis, oli ta juba kliinilises surmas. Professor Sirvydis opereeris teda aega kaotamata ja plaanis järgmist lõikust kümne päeva pärast. Väikse patsiendi seisund oli aga väga halb ja tema elu päästmiseks tuli uus operatsioon teha juba järgmisel päeval.“ Kõik lõppes õnnelikult. Kui härra suursaadik koos oma arhitektist abikaasaga Joosepi perel Pärnus külas käis, võeti neid vastu nagu kalleid sugulasi. Toas ringi sebinud Joosep aga meenutas Antanas Vinkusele tema enda elavaloomulist lapselast.

Eesti Vabariigi President Arnold Rüütel autasustas professor Vytautas Sirvydist Eesti Punase Risti III klassi teenetemärgiga.

KULTUUR

Kirjandus

Leedu Seim kuulutas 2004. aasta keele ja raamatu aastaks. Nii tähistati 100 aasta möödumist ajast, mil hakkas taasilmuma leedukeelne trükisõna.

Esimene leedukeelne raamat nägi aga ilmavalgust juba 1547. aastal. See oli 79leheküljeline "Katekismus", autoriks Martynas Mažvydas. Raamat koosnes sissejuhatausest, aabitsast, religioossetest lauludest ja noodikirjast. Ka Tallinnas tähistati 450 aasta möödumist selle ilmumisest: rahvusvahelise konverentsiga Rahvusraamatukogus 1997. aastal.

Leedulaste rikkalikust rahvaluulest paistavad eriti silma lüürilised rahvalaulud dainad. Eestlaste „Kalevipoja“ sarnane rahvuseepos leedulastel puudub. Leedu ilukirjanduse isaks peetakse aga Kristijonas Donelaitist (1714–1780). Tema poeem „Aastajaad“ („*Metai*“) on tõlgitud 32 keelde ja kuulub Euroopa kirjanduse tähtsuste hulka.

Leedu mitmekesisest kirjandusest mõnd kirjanikku või teost esile tõsta on üsnagi keeruline: igaühel on seal oma kindel koht ja tähendus. Vincas Kudrika (1858–1899) näiteks oli leedu ärkamisaja aktiivsemaid tegelasi. Just tema on ka Leedu Vabariigi hümnisõnade ja muusika autor. Maironis (Jonas Mačiulis, 1862–1932) oli samuti leedu ärkamisaja laulik. Ta on kirjutanud ajaloolisi poeeme ning draama-triloogia Leedu vürstidest „Kestutis ja Vytautas“. Eriti populaarsed on tema ballaadid „Jurate ja Kastytis“ ning „Čičinskas“.

Nüüdisaegne leedu kirjandus on samuti mitmekesine. Paljude autorite loomingu on tõlgitud eesti keelde. Seetõttu võib Eestimaa kodudes leida Petras Cvirka, Justinas Marcinkevičiuse, Kazys Saja ja paljude teiste leedu kirjanike raamatuid. Seda tänu leedu kirjanduse tõlkijatele Mihkel Loodusele, Valvi Strikaitienele, Tiiu Jõgile, Tiiu Juodkieniële, Rein Rauale. Praegu Tallinnas elavad leedu filoloogid Aldona Kalm ja Cecilija-Rasa Unt on omakorda vahendanud eesti kirjandust leedu lugejatele.

Leedu lastel on mõistagi välja kujunenud oma lemmikud. Väga loetavad on Petras Cvirka mõnusa huumoriga kirja pandud „Meister ja pojad“, Kazys Boruta „Baltaragise veski“, Kazys Saja „Puust kingad“, Juozas Baltušise „Kaotatud suved“.

Maailma eri paigus elavad leedulased hoolitsevad selle eest, et keegi neist ei unustaks oma emakeelt ja traditsioone. Ülemaailmse Leedulaste Ühenduse hariduskomisjon kuulutab igal aastal välja kirjandivõistluse. Teemal „Minu armsaim leedu lastekirjanik“ kirjutas Eestis elav Laura Rukšenaite: „Kui loen oma vennale Eduardas Mieželaiteise poeemi „Jäneste kool“, hakkame mõlemad võidu deklameerima – nii armas ja selge on see jutt. Kui loen Kazys Binkise „Jonas mustlaste juures“ ja „Tee

ja lõpeta tööd”, siis vend naerab ja poeb peitu, sest sarnaselt peategelasega jätab temagi oma asjad laokile ja ei tee ühtegi tööd lõpuni... Ise loen sageli muinasjutte hundist ja kitsetaltest, kanakesest ja kukekesest, eidest ja taadist, Petras Cvirka “Rebase kavalusi”. Väga raske on otsustada, milline neist raamatutest on parim. Tegelikult on mul kodus tõeline varandus: Pranas Mašiotase (1863–1940) 20 ühe-suurust värvilist raamatut, mida võin alati lugeda või ehitada neist nagu klotsidest maju. Vahel tundub, et need raamatud asendavad mulle leedu neiu traditsioonilist kaasavarakirstu. Selle eest olen tänulik oma vanaemale. Ta on sageli rääkinud, et vähe on neid vanema põlvkonna leedulasi, kes poleks lugenud Pranas Mašiotase raamatuid ja nende põhjal õppinud. Temalt on ilmunud 150 noorsooja lasteraamatut, ta on kokku pannud matemaatika-, füüsika- ja ajalooõpikuid. Vanaema ütleb, et Pranas Mašiotast on läbi aegade peetud leedu lastekirjanduse isaks.”

Kunst ja muusika

Leedumaal hakkavad igal teeristil, igas külas ja linnas, kirikute, koolide ja talude ees ning kalmistutel silma 2–3 meetrised tammepuust nikerdatud skulptuurid. Vanasti oli igas külas oma meister, kes neid valmistas. Niisiis kaunistavadki Leedumaad paiguti terved puuskulptuuride ansamblid: nõidade mägi Kuršiu Nerijas, Pirčiupise küla, Čiurlionise tee. Puuskulptuuridega märgitakse ajaloo-sündmusi ja tänapäevaseid olulisi tähtpäevi.

Puuskulptuuridel on leedu kultuuris oluline osa.

Eestis elavad leedulased on ühe sellise skulptuuri toimetanud Vilniusest ka sija: väikesele Kõrgessaare kalmistule Tüiril, kus kolmemeetrise tammepuust risti all puhkab Leedu armee endine leitnant Kazimieras Truškauskas.

Praegune leedu kunsti kõrge tase ja mitmekesisus on aga tänu võlgu just rahvuslikele traditsioonidele, mida on osatud hoida ja arendada.

Viimaste aastate kunstielus on populaarsust kogunud Kaasaegse Kunsti Keskus. See on tuntuks saanud noorte ja väliskunstnike kohtumise ja muidugi ka nüüdiskunsti eksponeerimise paigana. Iga huviline saab seal klaasi-, keraamika-, naha-, merevaigu-, portselani- ja tekstiiliväljapanekuid uurides hea ülevaate kunstielus toimuvast.

Leedu omanäolisim ja tuntuim kunstnik ning helilooja on läbi aastakümnete olnud Mikalojus Konstantinas Čiurlionis (1875–1911).

Čiurlionise isa oli kiriku orelimängija, Mikalojus ise istus klaveri taha viieaastasena. Seitsmeselt mängis ta juba noodist, kolmeteistkümnesele kuulus vürst Mykolas Oginskise orkestrisse. Oginskis soovitas erakordselt musikaalsel ja andekal noormehel astuda Varssavi konservatooriumi. Hiljem täiendas ta end veel Leipzgis. Čiurlionise tuntuimad sümfooniad on „Metsas“ ja „Meri“. Suuresti inspireeris teda leedu rahvalaul, ta on ka ise kirjutanud rohkesti viise rahvaluuletekstidele.

Muusikalisi läbielamisi väljendas Čiurlionis oma maalides. Sellest kõnelevad ka tema maalide nimed: „Prelüüd“, „Fuuga“, „Sonaat“.

Čiurlionise loominguga sai mõni aeg tagasi tutvuda ka Tartu Linnamuuseumis. Näitust külastasid proua Danute Vinkuviene ja Leedu Vabariigi suursaadik Eestis Antanas Vinkus ning Eestis elavad leedulased Aleksandra Juozapenaite-Eesmaa, Cecilija-Rasa Unt ja Algis Budrevičius.

Muusikuna tegutses Čiurlionis umbes kümme, kunstnikuna umbes kuus aastat. Tema loomingust on vaimustatud ikka ja jälle. Väga kõrgelt on teda hinnanud mitmed XX sajandi tuntud kirjanikud ja kunstnikud.

Iga kultuurihuviline inimene astub Kaunasesse sattudes kindlasti läbi ka M. K. Čiurlionise muuseumist. Seintel rippumas tema maalid, taustaks kõlmas tema muusika – see unustamatu pilt jääb meeltesse püsima kauaks.

Eestis on Čiurlionise muusikat põhjalikult tutvustanud Eesti Muusikaakadeemia professor Aleksandra Juozapenaite-Eesmaa, kes on ka Čiurlionise konkursi laureaat. Teenete eest Leedu ja Eesti kultuuri arendamisel on talle omistatud suurvärsd Gediminase orden ja Eesti Leedulaste Ühenduse auliikme nimetus.

Teater ja muusika

1919. aastal jõudis Kaunases lavale esimene leedu ooper – Mikas Petrauskase „Birute“.

Ooper on Leedus au sees tänaseni. Tuntuim teater ongi seal just Vilniuses asuv Leedu Rahvuslik Ooperi- ja Balletiteater. Teatrimaja ees seisab maailmakuulsal lauljal Fjodor Šaljapini lähedase sõbra tenor Kipras Petrauskase kuju. Tema õpilasena jätkab Virgilius Noreika, kes on loonud oma laulukooli ja õpetanud noori lauljaid ka Eesti Muusikaakadeemias.

Vaatajate seas on väga hinnatud ka Leedu Rahvuslik Draamateater, Riiklik Noorsooteater ja Vilniuse Nukuteater. Leedu nimekad lavastajad Eimuntas Nekrošius, Rimas Tuminas, Jonas Vaitkus on oma etendustega kuulsust kogunud ka Eestis – eelkõige Balti teatrifestivalide kaudu.

Kõrge kunstilise taseme poolest on hinnatud Leedu Rahvuslik Filharmoonia. Edukalt tegutsevad Leedu Riiklik Sümfooniaorkester Gintaras Rinkevičiuse juhatusel, Leedu Riiklik M. K. Čiurlionise nimeline Keelpillikvartett, Leedu Riiklik Puhkpilliorkester „Trimitas“ Algirdas Budrise juhatusel, Leedu Riiklik Laulu- ja Tantsuansambel „Lietuva“.

Kõik need kollektiivid on aastate vältel esinenud ka Eestis. Leedu ja Eesti ooperi- ja balletiteatrite laval võib aga kohata vastavalt eesti ja leedu ooperi- ja balletisolistide. Eesti omaaegsed kuulsused Tiit Kuusik, Georg Ots, Hendrik Krumm on mõistagi tuntud ka Leedus. Meil teab iga heast ooperist lugu pidav inimene Virgilius Noreikat, Vladimiras Prudnikovast, Eduardas Kaniavat. Viimastel aastatel võib Rahvusoperi Estonia laval näha sageli laulmas leedu ooperitähti Irena Milkevičūtut, Sigute Stonytet, Asta Krikščiūnaitet.

Igal aastal korraldatakse Nidas Thomas Manni festival, Vilniuses toimub nüüdismuusika festival, tuntuks on saanud rahvusvahelised džässifestivalid Vilniuses ja Klaipėdas, Pažaislise kloostrisüvamuusikafestival, nüüdistsantsu festival Uus Balti tants.

Laulupeost euroopa valsini

Leedus nagu Eestiski on ikka au sees hoitud laulupidude traditsiooni. Kuigi Eesti võib pisut uhkustades olla otsekui vanema venna rollis, tähistati 2004. aasta suvel ka Kaunases igati väärikat sündmust – leedu laulupidude 80. aastapäeva.

Suurest rahvakunstepeost – rahvusvahelisest folkloorifestivalist Baltica on aga läbi aastate osa võtnud nii leedulased kui eestlased.

Leedu muusikaelus tähistati 2004. aastal veel üht tähtpäeva. Nimelt läks 1974. aastal Leedu Televisioonis eetrisse laste lauluvõistluse „Laulude laul“ („*Dainų dainele*“) esimene saade. Eestis võib selle saate sugulaseks pidada samuti väga tuntud „Entel-tentelit“.

„Laulude laulust“ valmistub iga kahe aasta tagant osa võtma 20 000 last. Võistlustulle pääseb neist 1500, kellest omakorda 200 nimetatakse laureaadiks. Niisiis on tegu täiesti unikaalse ettevõtmisega. Võistluse hümniks kujunenud laulu „Leedumaa on laulumaa“ teavad Leedus nii väikesed kui natuke suuremad lauluhuvilised. Lauluvõistlusest on aga aastate jooksul välja kasvanud mitmed tuntud lauljad.

Leedus on ikka olnud populaarne peotants, seda suuresti tänu kuulsale paarile – Jurate ja Česlovas Norvaišale. Kahele peotantsijale on omistatud rohkesti tiitleid, hellitavalt kutsutakse neid küll merevaigupaariks, küll Kaunase graatsilisuse ja hea läbisaamise sümboliks. 2004. aasta 2. mail, vahetult peale Leedu vastuvõtmist Euroopa Liitu kutsusid tantsijad oma kaasmaalasi Euroopa valsile. Kutsele reageeris 5000 paari ja sedavõrd suur tantsuring on leidnud kajastamist ka Leedu rekordite raamatus.

2004. aastasse mahtus üks tähtpäev ka filmimaailmast. Nimelt tähistas oma 80. sünnipäeva Leedu filmilegend Donatas Banionis. Tuntumad filmiroolid on ta loonud Vytautas Žalakevičiuse filmis „Keegi ei tahtnud surra“ ning Andrei Tarkovski „Solarises“.

Banionis on mänginud ka rohkem kui sajas lavastuses ja kaasa teinud umbes viiekümnes filmis.

Leedu filminäitlejatest on eestlastele hästi tuntud veel Juozas Budraitis ja Regimantas Adomaitis.

Kultuurivallas on leedulastel ja eestlastel lisaks eelpool öeldule muudki ühist. Paljud leedu noored on aastate eest tulnud Eestisse õppima (märgatav on ka vastupidine tendents) ja hiljem rajanud siia oma kodu. Eesti Kunstiakadeemias on elukutse omandanud nii Eestis kui Leedus hinnatud nahakunstnikud Reda Marks ja Vidas Paukštys ning ehte- ja metallikunstnikud Gildas Stokas, Jolanta Barauskaite, Viktoria Pileckaite, Adolfas Šaulys, Anne Daniela Saaliste ja teatrikunstnik Rosita Raud.

Eelnevalt oli juba juttu Eesti Muusikaakadeemia professorist Aleksandra Juozapenaite-Eesmaast. Kehra Muusikakoolis õpetab aga klaverit Regina Jõgioja.

Hästi on tuntud ka Eestis 2003. aastal Aasta Naiseks valitud leedu päritolu

Birute Želvyte Klaas – Tartu Ülikooli professor ja Leedu Vabariigi aukonsul Eestis.

Toremaid kooslemise traditsioone viib aga edasi 12aastane leedulanna Laura Rukšenaite, kes andeka noore kunstniku ja ka kirjandikirjutajana on võitnud esikohti rahvusvahelistel võistlustel.

*Laura Rukšenaite
ja ta auhinna
pälvinud maalid.*

VAATAMISVÄÄRSUSED

Leedumaal on palju kauneid paiku, millele lisab rohkesti väärtust ajalugu kõigi oma traditsioonide ja legendidega. Eestlastele on küllap kõige enam tuntud kohad pealinn Vilnius ja Kaunas. Meile omasemaks aitab neid muuta imeilus vanalinn, mis nii väga meenutab kodust Tallinna.

Vilnius

Kroonikates on Vilniust esmakordselt nimetatud 1128. aastal. Linna ajalooline tuumik paikneb Gediminase väljaku ümbruses. Vanalinnas väärivad tähelepanu XIV–XVIII sajandi ehitismälestised: linnuse varemed, Vilniuse katedraal, Vilniuse Ülikooli hooned, kirikud. Mitmel pool käivad ulatuslikud restaureerimistööd. 2009. aastaks kerkib endises ilus ka Leedu valitsejate loss.

Vilniuse südalinn.

Mälestussammas Vytautas Suurele Kaunases.

Kaunas

Suuruselt teine linn, mis on sama vana kui Vilnius. 1940. aastani oli Kaunas Leedu pealinn. Linnas on rohkesti ehitismälestisi: raekoda, Jumal Perkūnase (Pikse) maja, Masalskiste loss, Pažaislise klooster ja palju kirikuid.

Trakai loss

XIV–XV sajandil oli Trakai tähtis keskus, kus asus suurvürstide residents. Restau-reeritud Trakai loss on arhitektuurimälestis.

Vanim muuseum

Vilniuse–Klaipeda tee ääres võib näha noolt kirjaga “*Poškos Baubliai*”. Nool on ase-tatud klaaskupli alla ja seda hoitakse kui üht haruldase algatuse märki. Nimelt on tegu Leedu vanima muuseumiga, mille asutas kirjanik ja etnograaf Dionizas Poška (1757–1830). Enesele ostetud mõisahoone juures raius Poška maha poolenisti kui-vanud tamme, kraapis selle seest tühjaks ning kattis ümmarguse katusega. Sel moel tekkinud omapärase majakese sisse paigutas ta aga küladest leitud esemeid.

Euroopa keskpunkti muuseum

Euroopa park loodi 1991. aastal Leedu skulptori Gintaras Karosase eestvõtmisel. Selle omanäolise vabaõhumuuseumi eesmärk on kunsti kaudu tähtsustada Euroopa geograafilist keskpunkti. Vabas looduses on 55 hektari suurusel maa-alal eksponeeritud üle 90 skulptuuri, mille autoriteks on kunstnikud 29 riigist. Pargis asub ka maailma suurim kunstiteos – “Infopuu”, mis on valmistatud enam kui 300 telerist. Puud meenutav skulptuur kaalub umbes 150 tonni ja katab 3 hektari suuruse pinna. Gintaras Karosase loodud Euroopa keskpunkti tähistaval monumendil on märgitud kõik Euroopa pealinnad, nende suund ja kaugus Euroopa keskpunktist. See Leedu üks enim külastatavaid paiku asub 20minutilise teekonna kaugusel Vilniuse südalinna.

Ristimägi

See on omapärane kõnekas mälestusmärk kõigile inimestele, kes on olnud sunni-tud lahkuma oma kodust. Ristimägi asub Šiauliai linnast 12 kilomeetrit Riia poole. Esimesed ristid kerkisid pühasse paika 1850. aastal. Aastail 1941–1951 küüditati Leedumaa küladest inimesi massiliselt Siberisse. 1956. aastal hakkasid nad vähe-haaval koju tagasi jõudma, ning tänuks Jumalale töid inimesed sellesse paika tammepuust riste kui rahva saatuse ja oma elu päästmise sümboleid.

Nõukogude valitsusele see muidugi ei meeldinud ja 1961. aasta kevadel lõhu-ti Ristimägi maatas. Igal ööl kerkisid aga rahva poolt armastatud paika ikka uued ja uued ristid... See omamoodi ristsõda kestis 20 aastat ja alles ärkamisajal, aastal 1988 kuulutati Ristimägi ajaloo mälestusmärgiks. Nüüd on seal kindla koha sisse

võtnud umbes pool miljonit erineva suurusega risti ja nende arv muudkui kasvab. 1993. aastal jättis sinna katoliiklaste kannatuste mälestuseks oma risti Paavst Johannes Paulus II.

Viimasel ajal on seda paika hakatud nimetama ka valu ja lootuse mäeks.

*Eestis elav leedulanna Valeria Pöllupüü ristide keskel
kaasmaalastele austust avaldamas.*

SPORT

Kuigi Leedumaal peeti esimesed üleriigilised jalgpallivõistlused juba 1922. aastal, on leedulaste seas kõige populaarsemaks spordialaks läbi aegade olnud kahtlemata korvpall. Sellest rahvuslikust spordialast kõneldes kerkib kõigepealt silme ette muidugi legendaarne Arvydas Sabonis, keda teavad ja mäletavad küllap väga paljud tänaste koolilaste emad ja isad.

Korvpall on noorte hulgas populaarne ka praegu. Kuulsate Sabonise ja Marciulionise korvpallikoolide kasvandikud püüavad oma eelkäijatele mitte alla jääda.

Häid tulemusi on saavutanud ka teiste spordialade esindajad. Korvpalluritele lisaks on oma riigile olümpiamedaleid toonud ka näiteks ujujad Robertas Zulpa ja Lina Kaciusyte (Moskva, 1980), biatlonist Algimantas Salina (Sarajevo, 1984), jalgrattur Gintautas Umaras (Seul, 1988), suustaja Vida Venciene (Calgari, 1988), kergejõustiklased Romas Ubartas (Barcelona, 1992) ja Virgilijus Alekna (Sidney, 2000). 2004. aasta suvemängudel Ateenas osales 54 Leedu sportlast. Kuldmedali tõi Leedule jälle Virgilijus Alekna, hõbeda võitsid kergejõustiklane Austra Skujyte ja tõstja Andrejus Zadneprovskis.

Arvydas Sabonis mõni aeg tagasi Eestis koos sopran Pille Lille ja pianist Piia Paemurruga.

USK

Leedulaste esivanemad olid paganad. Nad uskusid ja kummardasid loodusjõude ning austasid oma jumalaid Perkünast (Pikne), Kuud ja Päikest ning Maad kui Päikese ja Kuu tütar. Leedulased uskusid, et inimese hing on surematu. Jumal muutis hea inimese hinge linnuks ja halva inimese hinge röövloomaks.

Leedulastel olid pühad hiied ning pühad paigad, kus valgetes rõivastes pühad neitsid (*vaidilutes*) valvasid põlevaid lõkkeid. Pühades kohtades põletati ka surnuid. See kestis kuni XIV sajandi lõpuni. 1387. aastal võtsid leedulased viimastena Euroopas vastu ristiusu.

XVII sajandil süvenesid katoliiklikud reformid. Missad, palverännakud, ristide ehitamine, ühised tähtsate elusündmustega kaasnevad palvused muutusid religioosse elu lahutamatuks osaks.

Neist ammumestest aegadest ongi Leedu tuntud kui katoliiklik maa. Katoliiklased alluvad Püha Tooli valitsejale Rooma Paavstile.

Eestis elavad leedulased kogunevad oma tähtpäevadel Tallinnas Vene tänaval asuvasse Peeter-Pauli katedraali, kus peetakse ka leedukeelset missat.

USKUMUSED JA KOMBED

Leedumaal nagu Eestiski peetakse tänaseni au sees vanarahva uskumusi ja kombeid. Kristlastele omaselt on enamik looduse ja hooajatöödega seotud kombeid ja pühi samuti sarnased (vastlapäev, jaanipäev jt). Laialdaselt tähistatakse hingedepäeva (*velines*) ning ülestõusmispüha (*velykos*). 24. detsembril peetakse *kūčios*t ning 25. detsember on *kaledos* ehk meie mõistes esimene jõulupüha. Viimati nimetatud päevade kombed erinevad mõneti meie omadest.

Leedulased pühas jõululauas

Leedu rahvakalendris peetakse niisiis suurimaks talvepühaks esimest jõulupüha (*kaledos*), kõige tähtsam päev on aga 24. detsember (*kūčios*): siis kutsub õhtune Ehatäht kõiki valge linaga kaetud *kūčiu* lauda. See tähendab, et mõtteis saavad kokku kõik mööda ilma laiali paisatud inimesed: need, keda elu on kodust kaugele viinud ja need, kes on sunnitud olnud lahkuma (küüditatud). Kohtutakse oma esivanemate vaimudega: sel õhtul kogunevad ühise katuse alla kõik pereliikmed – nii elavad kui surnud...

Kūčios on keeleteadlase Kazimieras Buga sõnul tulnud kreekakeelsest sõnast *kukkia*. See tähendab toitu, mis on valmistatud moonidest, hernestest, ubadest, odrast ja meest ning kõlbab söögiks ka vaimudele ja loomadele. *Kūčiose*le järgnenud päeval võeti toit kausiga kirikusse kaasa ja toodi siis pühitsetult jälle tagasi koju. Aegade jooksul muutus esialgu toidu nimetusena kasutatud sõna kogu püha õhtu nimetuseks. *Kūčios* on rangelt kodune püha, õigemini – valmistumine pühadeks, sest esikohale jääb ikkagi Jeesuse sünd. Päeva tööd olid rangelt ette määratud. Naised hoolitsesid, et majas valitseks puhtus ja kord ning valmistasid toidud. Mehed tassisid puid ja vett, söötsid loomi, kütsid sauna. Peale mehi läksid sauna naised ja lapsed ning seejärel sulased. Mehed said selga puhtad valged linsed särgid. Siis istuti valge linase linaga kaetud laua ümber. Laua alla pandi heinu, lauale toodi 12 rasvata valmistatud rooga (12 kuu või 12 püha apostli järgi). Laual pidid tingimata olema kaer ja jõhvikakissell, kala, seened, vinegrett, toores hapukapsas kuuma kartuliga ning mis kõige tähtsam – ahjus küpsetatud väikesed ümmargused jahust ja veest kuulikesed (*preskučiai*), mida süüakse moonidest hõõrutud piimaga (erinevates maakondades on toidud ja traditsioonid mõneti erinevad).

Püha õhtu söömaaja avas perekonna vanim ja auväärseim liige: palvetades, õnnistades ja Jumalat tänades ning oma käest pereliikmetele kirikust toodud pühitsetud õhukest Jumala kirikuleiba *kaledaitist* murda andes. Seejärel asuti roogasid proovima. Toidud maitstud, tõusti laua tagant ja alustati üheskoos nõidumise-ennustamise mängu. Toit jäeti hommikuni lauale, et ka esivanemate vaimud

saaksid peost osa. Usuti, et keskööl hakkavad loomad inimkeeli rääkima, et vesi kaevus muutub magusaks veiniks ja et kõik soovid lähevad täide. Eriti saladuslik ja oodatud oli see õhtu muidugi lastele, aga ka neidudele, kelle unistused – teadagi – olid seotud tulevase peiuga...

Kõik see näitas, et aasta pikima öö üle elanud inimene ootas oma ellu valgust ja headust, rahu ja õnne.

Kastetilgapüha (jonines või rasos)

Leedulaste esivanematel oli komme pühendada aasta pikim päev, 24. juuni, jumalanna Rasale. Päev oli seotud kindlate tavade ja müstiliste nõidustega. Hilisemal ajal sai see enesele nimeks *jonines* (nime Jonas järgi).

Sel päeval austasid leedukate esivanemad jumal Perkūnast (Pikne). Talle toodi annetusi ning paluti, et Perkūnas hoiaks vilja tormi, rahe ja põua eest. Samas kumardati ka vetevaimu, sest arvati, et temast sõltub viljasaak. Päikeseloojangul suplesid noored jões või järves: usuti, et vesi kaitseb haiguste eest ja tugevdab tervist. Öösel muutusid vanad inimesed nooreks ja keskpäraste teadmistega inimesed targaks.

Leedu folklooriansambli Nalšia liikmed tutvustavad Rocca al Mare Vabaõhumuuseumis kastetilgapüha kombeid.

Vanad leedulased kujutasid jumalanna Rasat noore tütarlapsena, kes kõnnib mööda põlde ja joodab kuumuses närbunud taimi. Päeva hakul enne päikesetõusu käidi paljajalu põllul vilja sees. Mida rohkem kastet oli hommikul maas, seda suuremat viljasaaki loodeti.

Rasa tõi inimestele ka õnne ja parandas tervist. Tütarlapsed pesid hommikuse kastega oma nägu – et nahk oleks värskel ja kirgas. Taimedele kuulus samuti suur austus. Usuti, et just sel päeval korjatud taimedel on eriline jõud haiguste raviks ning et need toovad ka lihtsalt õnne. Neiu korjasid rohkesti põllulilli ja punusid neist endale pärgi. Pärgad riputati ka õueväravatele ja majadele. Pärg oli päikesemärgiks. Vanad leedulased uskusid, et *joniniu* öösel puhkeb õitsele sõnajalg. Selle õit oli erakordselt raske leida – teadagi õitseb lill ainult silmapilgu, pealegi valvavad seda kurjad vaimud... Usuti, et sõnajalaõie leidja muutub kõiketeadjaks ja võib lugeda isegi mõtteid.

Legend pajatab, et karjapoisil läinud karjast lehm kaduma. Peremees muidugi vihastanud ja ajanud poisi jaaniõöl lehma otsima. Karjapoiss sattunud metsas sõnajalgade peale ja tema viisu sisse kukkunud sõnajalaõie nupp. Kohe oli poisil teada, kust oma kadunud lehma leida. Veelgi enam: sellest ajast peale olnud poisile kõik asjad kuidagi eriliselt selged. Varsti saanud peremees aru, et karjapoisil tarkus peab peituma tema viiskudes. Tarvitses poisil vaid viisud jalga panna ja ta teadis kõike, viiskudeta aga oli kogu tarkus läinud. Peremees muutunud kadedaks ja ühel päeval varastanud viisud ära. Sellest ajast peale ei teadnud poiss enam midagi. Kuid ega peremehelegi tarkust juurde tulnud, sest kõigepealt visanud ta viiskudest välja mingi tarbetu õienupukese...

Muidugi on kõikvõimalikke kombeid ja uskumusi seotud teistegi rahvakalendri pühadega.

Kaziukase laadalt võib leida küll väikseid puuskulptuure, küll kõikvõimalikke punutisi (vt pöördel).

Sellest, kuidas Leedumaal vanasti elati – milliseid töid tehti ja millistest tavadest kinni peeti – võib tänapäeval toredate ülevaate saada Rumsiskiai Vabaõhumuuseumis. Suuresti meenutab see meie Rocca al Mare Vabaõhumuuseumi.

Väikesest eelpool koostatud tähtpäevakalendrist võisime lugeda, et 4. märts on Leedus kuulutatud kaitsepühak Kazimierase päevaks. Püha Kazimieras (1458–1484) oli suurvürst Kazimierase poeg ning tema lühikesel elul motoks sai “Parem surra, kui patustada”. Tema nime ümber liikus rohkesti salapära ka pärast tema surma ja 1602. aastal kuulutati ta pühakuks.

Kazimierase nimega on seotud tänaseni peetav käsitöölaad *Kaziuko muge* (Kaziukas on Kazimierase hellitusnimi).

Kaziukase laata on peetud 19. sajandist alates ja selle esimene päev langeb tavaliselt 3. märtsile (püha Kazimierase surmapäev). Puust ja punutud tööriistade, savinõude, mänguvasjade, kangaste, looduslike ravimite ja maiustustega saabuvad siis Vilniusse käsitöömeistrid mitmelt poolt Leedumaalt. Kusjuures igapäev neist on kindlasti kaasas *verba*.

Verba on kõige otsesemalt seotud kirikuga. Üks pühapäev enne lihavõtteid oli leedulastele väga oluline päev *verbu sekmadienis*. Aegsasti valmistati kadaka- ja pajuokstest kimp, et seda siis kirikus pühitseda. Hommikul püüdsid pereliikmed vana tava kohaselt üksteist üle kavaldada. Neid, kes kauemaks voodisse lesima jäid, üritati kimbukesega pisut nüpeldada. Sellega käis kaasas umbes selline laulusalm: “Päike tõuseb, *verba* peksab, palju kirjuid mune lubad?” Asja mõte oli lihtne: niimoodi kindlustati endale lubadus saada lihavõttepäeval kingiks võimalikult palju värvitud mune.

Pärast kirikut asetati kimbuke kodus seinale või kinnitati lakke: selle maagiline mõju pidi kaitsma kurjade vaimude ja loodusõnnetuste eest. Veel praegugi minnakse kirikusse ikka *verbaga*. Ainult et nüüd on kuivatatud lillede, lehtede ja viljapeadega kaunistatud *verba* hoopis kunstipärasem.

*Verba kaitseb
kurjade vaimude eest.*

RAHVAÜTLEMISED

Iga rahvas on läbi aastakümnete kandnud kaasas oma muinasjutte, muisten-deid, vanasõnu, mõistatusi. Neist paljudel võib leida sarnasusi teiste rahvaste omadega, samas on igaühel erinevused, kasvõi nüanssides. Erandiks ei ole selles osas ka leedulased.

Siinkohal mõned näited levinumatest ütlemistest:

Kalk geležj, kol karštas – Tao rauda, kuni see on kuum

Del skonio nesiginčijama – Maitse üle võib vaielda

Kiekvienas yra savo laimes kalvis – Igaüks on oma õnne sepp

Negirk dienos be vakaro – Ära hõiska enne öhtut

Ja mõned vanasõnad:

Kas skaito rašo, duonos neprašo – Kes loeb ja kirjutab, leiba ei küsi

Ka jaunus iprasi, ta senas teberasi – Mida Juku ei õpi, seda Juhan ei tea

Muidugi on igal rahval just talle omased ja kõnekeeles üsna sageli pruugitavad sõimusõnad. Leedulastel on need pigem heatahtlikumat laadi. Levinumad on *velnias* (kurat), *žaltys* (uss), *rupūže* (kärnkonn).

Teiste rahvaste, näiteks eestlastegagi võrreldes on vahe selles, et leedu kurat on küll veidi rumalavõitu, ent alati heatahtlik olend. Selleks, et teda paremini tundma õppida, tasuks Kaunases kindlasti külastada kuradikeste muuseumi. Selle asutaja on kunstnik ja kollektsionäär Antanas Zmuidzinavicius. Muuseumi arvukale küllastajale tutvustab ta sealseid end skulptuuridena näitavaid asukaid kui *velnias* filosoofi, *velnias* krutskitegijat, *velnias* satiirikut, *velnias* kiusajat ja meelitajat, samuti *velnias* vaesekest kui rahva naeruobjekti.

Värvikat tegelast *velniast* on oma loomingus oskuslikult parafraseerinud mitmed leedu kirjanikud. Samuti on selle kõva lubaja ent samas kartliku mehikesega seotud rohkesti rahva hulgas liikuvaid ütlemisi. Näiteks: "Jumala visatud mullakamarast vuriseb linnuke, kuradi omast kärnkonn," või "Inimesel on mugav oma pattu kuradile süüks panna."

Ja veel: üks "Kuradi piibu" nimeline lugu pajatab, kuidas turult koju sõitnud talumees tahtnud kangesti suitsu teha. Paraku polnud ahne mees raatsinud turult piipu osta. Sõidab seal nukralt ja märkab, et teel kõmbib lõbusalt piipu popsutades üks mehike. Talumees kutsunud mehikese vankrisse ning palunud üht mahvi. Nii kui tõmbas, vajus kusagile ära. Ei mõistnud enam, kes ta on ja kus ta on. Aga piibu toppis taskusse. Koju jõudnud, jutustas ta loo oma eidele ise rõõmustades, et nüüd on tal väärt ja ilus piip. Kui ta seda aga taskust välja koukima hakkas, vaatas sealt vastu hoopis – kukejalg.

RAHVUSTOIDUD

Leedu tüüpilisimate roogade põhikomponent on riivitud toores kartul. Vanasti oli perenaiste elu seetõttu üsna vaearikas. Tänapäeval on käsitsiriivimise ammugi välja vahetanud köögikombainid, mida paljudes kodudes kasutatakse just kartuli riivimiseks.

Olgu siinkohal leedu rahvusroogade kohta mõned eriti maitsvad näited.

CEPELINAI ehk DIDŽKUKULIAI (KARTULITSEPELIINID)

Riivida 2 kg kartuleid ja kurnata see portsjon läbi linase riide. Saadud massile lisada 1 kg keedetud pudruks tambitud kartuleid, 2 toorest muna, C-vitamiini (et mass säiliks valge).

Teise kausikesse panna 500 g hakkliha, maitsestada see sibula, pipra ja soolaga.

Kartulimassist mätsida väiksed pätsikesed ning panna neisse lihasegu, seejärel patsutada pätsikesed lamedaks ning asetada keevasse soolaga maitsestatud vette. Lasta tasasel tulel keeda, kuni nad kerkivad pinnale.

Cepelinaisid võib valmistada ka kohupiimamassi või seenetäidisega.

KUGELIS ehk PLOKŠTAINIS (KARTULIVORM)

Võtta 3 kg riivitud kartuleid, lisada 400 g kohupiima ja eelnevalt pannil praetud peekonitükid, mõned tükeldatud õunad. Segada kõik ühtseks massiks ning pista praeahju. Tunniga küpseb sellest kuldpruun *kugelis*, mida süüakse hapukoore ja peekonikastmega või ainult hapukoorega või hoopis pohlamoosiga.

BULVINIAI BLYNAI (KARTULIPANNKOOGID)

1 kg riivitud kartulitele lisada 2 muna ja veidi soola. Segada kõik läbi ja praadida pannkoogipannil kuumas õlis. Süüa hapukoore või pohlamoosiga.

ŠALTIBARŠČIAI (KÜLM BORŠ)

Leedulastele eriti meelepärane suvine supp valmib 1 liitrist keefrist või petist ja 200 grammist hapukoorest, millele lisatakse liitriise purgi täis marineeritud peeti koos vedelikuga. Supi sisse lõigatakse 2-3 keedetud muna, 1 pikem värske kurk, 100 g rohelist sibulat ja 20 g tilli. Supi juurde pakutakse eraldi taldrikul sooja kartulit.

ŠAKOTIS

Pidulik küpsetis kaunistab iga korralikku leedu peolauda, olgu siis tegu oluliste pühade, tähtpäevade või pulmadega. Tavapärastes kodustes tingimustes on seda valmistada üsna võimatu. Tänapäeval on see jäänud pagaritöökodade ja üksikute väga heade perenaiste hooleks. Tõeline maius, mida pakutakse teile päris kindlasti, kui satute oma leedu sõbra juurde mõnd olulist sündmust tähistama.

Šakotis – hõrgutav maius.

LEEDULASED MAAILMAS

Ülemaailmne Leedulaste Ühendus loodi 14. juunil 1949. aastal USAs. Eesmärgiks sai võitlus Leedu vabaduse ja iseseisvuse eest. Samuti on läbi aastate püütud hea seista selle eest, et säiliks leedu rahvus, keel, kultuur ja traditsioonid. Praegu tegutsevad leedulaste ühendused 34 riigis. Ükskõik kus maailma paigas aga leedulased ka ei elaks – kõiki neid ühendavad Leedumaa kotkad Darius ja Girenas. Kogu oma elu ja lennuga üle Atlandi ookeani tõestasid nad, et üks väike rahvas on võimeline kasvatama kangelasi, keda austab kogu maailm.

Dariuse ja Girenase saavutatul on eriline tähendus maailma lennunduse ajaloos – nimelt õnnestus neil ületada Atlandi ookean ja püsida vahemaandumiseta õhus 37 tundi ja 11 minutit. Selle ajaga läbiti 6411 kilomeetrit. Maailma ulatuses on see teine tulemus lennu pikkuse ja neljas tulemus lennu kestuse poolest.

Niisiis ostsid Darius ja Girenas 18. juunil 1931. aastal kõigi oma säästude ning Chicagos Leedu konsulaadis avatud vastava fondi toel kuuekohalise lennuki, mis 6. mail 1933. aastal sai ristimisel nimeks Lituania.

15. juulil 1933. aastal tõusis Lituania õhku Põhja-Ameerikas. Leedumaal ootas lendurite saabumist kannatlikult ligi 250 000 inimest. Et aeg kiiremini mööduks, võtsid vastutulnud üles vanu tuntud laulukesi. Kõlas ka rahvalaul pistrikut, kes üle roheline metsa lennates oma tiiva kuuse ladva vastu ära löi. Paraku juhtus samamoodi Dariuse ja Girenasega. Saksamaal ühe metsatuka kohal riivas Lituania kõrge männi latva. Selleks ajaks oli läbitud 6411 kilomeetrit, Kaunaseni jäi veel vaid 650 kilomeetrit. Siiani ei teata õnnetuse tegelikku põhjust.

Reis lõpetati sümboolselt 19. juulil 1933. aastal, kui Leedumaa pinnale maandus Saksa lennuk lilledesse uppunud puusärgidega. Sealsamas lennuväljal omistati lenduritele postuumselt Leedu riigi kõrgeimad aumärgid.

21. juulil toodi kodumaale Lituania rusud, mis leidsid asupaiga Kaunases Vytautas Suure sõjaväemuuseumis. Lendurite kehad balsameeriti ja 1934. aastal püstitati kangelaste mälestuseks mausoleum. 1944. aastal peideti lendurite balsameeritud kehad läheneva rinde eest Kaunase Ülikooli meditsiiniteaduskonna keldri seina. 1963. aastal maeti nad ümber Kaunase kalmistule.

Dariuse ja Girenase lennu 50. aastapäeva auks korraldati rahvakogunemisi ja kõrgema pilootaazi võistlused, mis 1971. aastast toimuvad igal aastal.

See lugu on saanud paljude kirjanike, kunstnike ja muusikute inspiratsiooni allikaks. Paljud Leedumaa tänavad ja koolid ning ka Vilniuse aeroklubi kannavad kuulsate lendurite nimesid.

17. juuli, Dariuse ja Girenase hukkamispäev on aga kuulutatud mitmel pool maailmas elavate leedulaste ühtsuse päevaks.

Eestis tegutsev leedulaste ühendus otsustas 1995. aastal hakata just sellel päeval omistama ühele eriti väärikale inimesele Eestimaa Leedulaste Ühenduse

auliikme nimetust. Esimesena sai selle tiitli Leedu armee endine ohvitser, 18 aastat Siberis veetnud ja nüüd Türi Kõrgessaare kalmistul puhkav Kazimieras Truškauskas.

Leedulaste ühenduse liikmed Kazimieras Truškauskase haual.

LEEDULASED EESTIS

ESTIJOS LIETUVIŲ BENDRUOMENĖ ESTONIAN LITHUANIAN COMMUNITY

Ehitajate tee 37-45
12612 TALLINN
Estonia

<http://www.hot.ee/elu/>
elu@hot.ee
Rasa@solo.ee

Eesti Leedulaste Ühenduse embleem

Kuigi nii leedulased kui eestlased kuuluvad Baltikumi rahvaste sekka, on nende sidemed kauges minevikus olnud üsna napid. Leedu ja leedulaste nime kohtab vaid põgusalt eesti rahvalauludes, ajaloost on teada, et mõnda aega on Lõuna-Eesti olnud Leedu suurvürstiriigi osa (1566–1569). Rohkem teateid Eestis elavate leedulaste kohta leidub alates XIX sajandist.

Eespool oli juba juttu sellest, et pärast Vilniuse Ülikooli sulgemist 1832. aastal jätkasid paljud üliõpilased ning teadlased oma õpinguid ja töid Tartu Ülikoolis. Leedu tudengite arv kasvas jõudsasti, aastail 1906–1918 tegutses Tartus leedu üliõpilaste selts. 1917. aastast on andmeid ka Tallinna leedu ühingu moodustamise kohta.

Rohkem on leedulasi Eestisse tulnud pärast Teist maailmasõda, kui värvati majanduse arendamiseks inimesi teistest liiduvabariikidest. Samuti saabus siia õigusvastaselt repressseeritud leedulasi – inimesi, kes tulid tagasi Siberist, ent kellel ei lubatud elada Leedus. Oma kodu rajasid siin needki leedulased, kes väljasaatmiskohas olid abiellunud eestlasega.

Aastail 1966–1989 on umbes 400 leedu noort omandanud kõrghariduse Eestis. Samal ajal on sama palju eesti tudengeid õppinud Leedus. Pole siis imestada, et tekkis rohkesti leedu-eesti perekondi, kellest paljud otsustasid oma edaspidise elu siduda Eestiga (muidugi võib täheldada ka vastupidist tendentsi).

1990. aastal alustas Eestis tööd Leedu Vabariigi esindus, 1991. aastast on avatud Leedu Vabariigi saatkond. Mõistagi on saatkonnal olnud oluline osa kahe riigi lähendamisel. Kuna Eestis elavast umbes 2000 leedulasest omab pool Leedu Vabariigi kodakondsust, on Uus tänav 15 asuv saatkond sümboolselt ka nende kodu.

Teine pool Eestis elavatest leedulastest on võtnud Eesti kodakondsuse.

Leedulaste koondamisel on olnud väga suur osa Eesti Leedulaste Ühendusel (ELÜ). Eesti Leedulaste Seltsile pandi Tallinnas alus 6. detsembril 1980, juriidiliseks isikuks saadi täpselt kaheksa aastat hiljem ja alates 10. märtsist 1990 kannab selts Eesti Leedulaste Ühenduse nimetust. 1995. aastani oli ühenduse esimeheks kunstiteadlane Milda Marija Trinskyte. Tema tööd jätkab leedu filoloog ja tõlkija, sellegi raamatukese autor Cecilija-Rasa Unt, kelle teeneid on Leedu riik hinnanud Rütüti Risti ordeniga.

Põhikirja järgi võib ELÜsse kuuluda igaüks, kes tunneb huvi Leedu ajaloo, kultuuri, keele ja tavade säilitamise ning arendamise vastu. Need, kes on leedu ja eesti kultuuri vahendamisel eriti palju ära teinud, valitakse ELÜ auliikmeks. Praegu on auliikmeid kolm: Kazimieras Truškauskas (1912–1995), Aleksandra Juozapenaite-Eesmaa ja Milda Marija Trinskyte.

Eesti Leedulaste Ühendus, mille seksioonid töötavad Tallinnale lisaks Tartus ja Türiil, kuulub ka Eestimaa Rahvuste Ühendusse. See annab veelgi parema võimaluse rääkida kaasa Eesti kultuurielu mitmekesistamisel.

*Küüalispaar Kaunasest ning Eesti Leedulaste Ühenduse liikmed
Felicita-Dalia Üksvärav, Cecilija-Rasa Unt, Irena Viilma ja Alvidas Guzas
16. veebruaril, Leedu iseseisvuspäeval Kadrioru lossis.*

Mõistagi peab leedulaste väike kogukond väga oluliseks oma identiteedi säilitamist. Tallinnas on suuresti just seda silmas pidades püütud tegutsemisvõimelisena hoida laste pühapäevakooli. Ütleb ju Leedu Hartagi, et kool on rahvusliku hinge kolle ja iga leedulase kohus on toetada leedukeelset kooli. Kuigi pühapäevakool töötab üsna keerulistes tingimustes, õpivad noored seal tundma oma rahva ajalugu ja traditsioone, kuulevad emakeele kaunist kõla ja selle kaudu kõike, mis on seotud Leedumaaga.

Eestimaa Leedulaste Ühendus annab välja oma infobülletääni. Sealt on lugeda, kuidas leedulased osalevad koos meiega laulupeol või suusamaratonil, muusikafestivalil või konverentsil – meie elust osa võttes, ja midagi ka omalt poolt pakkudes. Nii Leedu kui Eesti meedias on ilmunud ligi 150 leedulaste siinsest tegevusest jutustavat materjali. Väljaandmist ootab raamat “Leedulased Eestis”. Muidugi on siinsetel leedulastel ka oma kroonikaraamat, mille senised kolm osa on nahkköitesse seadnud Eestis õppinud ja elavad kunstnikud Reda Marks ja Vidas Paukštys. See kroonikaraamat algab Leedu esimesest trükitud raamatust, Martynas Mažvydase „Katekismusest“ pärinevate sõnadega: „Vennad ja õed, võtke mind kätte ja lugege.“

Eesti koolilastele võiks umbes samamoodi öelda selle raamatukese kohta, mida te just praegu sirvite: „Tütarlapsed ja noormehed, võtke mind kätte ja lugege.“ Sest just nii saab astunud oluline samm selle suunas, et üks meie kõrval ja meiega ühist elu elav rahvus saab meile veelgi lähedasemaks.

KASUTATUD KIRJANDUS

- A. Ostasenkovas. Ristimägi. Kaunas, 1993.
- Leedulase kalender. Vilnius, 1998.
- O. Pigagiene. Lietuva. Kaunas, 1999.
- K. Saja. Lietuvos valstybes zenklai ir veliavos. Kaunas, 1991.
- B. Masioniene. Baltijos tautos. Vilnius, 1996.
- J. Viikberg. Eesti rahvaste raamat. Tallinn, 1999.
- Album Darius ja Girenas. Kaunas, 1991.
- B. Makauskas. Leedu ajalugu. Kaunas, 2000.